

Erindringer fra Øverbygd i Mellomkrigstida.

- av
Odd Bjørklund

Den første verdenskrig var over, fredskontrakten ble underskrevet i jernbanevogna ved Verdun kl. 11, den 11/11 1918, massemyrderiene var slutt, og millionene begravet. Det ble sorg, sykdom og død etter freden, det ble pest og «spanskekyken» herjet og tok igjen sine millioner ute i Europa, ble hele familier tatt bort. Det var lite hjelpemidler for å redde liv, det var ingen vaksiner i den tid, legene sto maktesløse.

★

Efter freden kom det oppsvint i økonomien, folket kom i arbeid og tjente penger. Noen «skodde seg på hesten» og det var korrupsjon man hørte om, man pengene kom i omløp. Etter noen få år kom stagnasjonen, og det ble kangre tider og fattigdom.

★

Men det store krakket kom brått og alvorlig i 1929, det ble økonomisk krise, arbeidsløse og politisk uro. I bygda ble det jordbruket som var hovednæringen, med attåtnering av skogsdrift med tømmerdrifta for staten, og årlige tjærebruk hver vinter og det var borkløping borte i liene. Tjæren gikk jo til inprignering av båter i fiskeriene, og borken bruktes til garving av huder og skinn. Never bruktes jo i tjæremila, til takteking, høysåter m.m. og til eldtenne i husene.

★

Det gikk mye brennved i de store tømmeruene i den tid, det var ikke tidens byggematerialer. Det bruktes mose til dytting rundt dørkarmer og vinduer så trekken sto rett igjennom, men av «saveløypingen» ble det jo god og tørr brennved til vinteren, husene var trekkfull.

★

Det var mye sykdom blant folket, det oppsto smittsomme sykdommer som det ingen råd var med. Det var tub. tyfus, difteri og lungebetennelse. Det var ingen vaksiner i den tid, det ble sorg, sykdom og død i mange familier. Det var dårlig med hygiene og de brukte «snus» man har spyttbakkene i erindringer. Det ble stagnasjon og pengene, for de som hadde opptatt banklån og vanskeligheter når gådene ble utlyst til tvangsauksjoner. mange våkenetter når bankterminene skulle betales, hvor skulde man ta pengene fra?

★

Det var jo bare fjøset og dyrene man hadde å leve av og familiene var store. Det kunne jo bli knagert i vintermnd. når ku og kalv sto tørr. Det var ikke kraftfor og kunstgjødsel i den tid, det ble for det meste utslåttene foret kom fra som ble opphavet til underernæring av det kraftløse høyet. Men det ble som regel en råd, det ble «talebærkua» som ga melk til barneflokkene. «Men har vi nå bare kommet ut i mars så vi har fått geiten våre, da ha vi nå være framfødd» sa kjerringene. «Det var ikke elektrisk lys og rennende vatn fra metallrør, men det var å hente vann fra elva, bekker eller kjøller med børtrean på nakken. Men av fjøset ble det mat til huset, når kyrne kalvet ble det «kjelost» man gikk automatisk over fra vassgrøt til en god melkegrøt. Det var å leve av naturens produkter.

Med gode somrer ble det potet og grønnsaker som jo var halve føden, det ble også råd med noen få kjøttbiter oppi potetstappa. Det var heller ikke å kast brød som var blitt harde. Brødsalkene kom jo i panna som ble stekt i melk med karvet rødost over, og kanskje var det råd til noe strøsuksaker over, det var «Hanskost» de kalte det. Når rødosten ble for hard, ble den bare karvet opp og kokt i panne i melk og laget en meljevning over, de kalte det for «nysmørdupe».

★

På slaktedagene var det virksomhet på gårdene, det var de pene ungdomdyrene som måtte slaktes. Og det mest sørgelige var når man måtte være med for å holde dyret, mens han slo med øksehammeren. Det var så trist og vemodig å måtte ta avdage disse pene dyrene som man ellers lekte med om dagene når man var små. Så kom pølsedagene hvor tarmen måtte gjøres rene, først trakk opp i sagflisdungen og etterpå i snefonna. Det var et møysommelig arbeide hvor de etterpå lå i vann, og senere skylles og vrenses i varmt vann.

Det var matauk mot den lange vinteren, det var å kave for eksistense, det var bondens krig. Det var det man greide å prestere av markens grøde det ble å leve av. Når oktober kom var kjellerne fulle av potet og grønnsaker, det var ned-saltet ørret og røye, og det var saft-flasker og usukret bærkvarterer. På stabburet stod flatbrødstøene der var kjøtt og flest og der hang fenalår og hakkepølse. Hele familien deltok i matauket alle hadde sin oppgave, og ungene måtte hjelpe til, det var ikke å få lommepenger, men det var hverken cafeer, kinoer å gå til eller kjøp av noe annet «skvip» man var bare ikke bortskjemt, fikk man en tioring til litt brunsukker var man fornøyd. Man kunde være grinete av seg mang en gang, men mor, soom var snar å tolke: «Kom hit nå guten min, så skal du få ei brødskeive med sirup på. Det var akkurat som med buskapen som ble lokket fram til sommarfjøsene til saltet og skoljen.

★

Men ungene hjalp til, det de var god for, det var ingen luksus man måtte bare hjelpe til. Enkelte ganger kunne man tjene noen slanter med å plukke furukongler oppe i trærne og solgte det til Statens Skogvesen for ti øre literen, men man rev jo bare klærne av seg. Og i potetlandet hele dagen lang kunne man få en femtioring, eller man drog til moltemyra og tyttbærskogen og fikk seg noen øre for literen.

Det var ungene som måtte springe ærender til foreldrene når det var noe som manglet fra butikken. Løplåg måtte jo være til ystinga, og etterpå fikk man jo skrape nysmørskoven av gryta. Og var tjukkmelka blitt for sur, så var det å bort i nabogårdene å få tak i ordentlig tette som var riktig seig av seg.

★

Noen drev sæterdrift, det var finere fjellbeiter som gav ost og smør. Det var ikke meierier, det var å yste og kjerne hver bidige dag. Det var stor-drift på sætrene med store oppdyrkede jorder, det gav for til buskapen og høyet ble kjørt hjem på vinterføret.

Sætrene lå ved elver og fiskevann, det var raptjukt av ørret og røye, det vart fisket opp i kvarterer til vintermat. Det ble mye slutt med sæterdriften ut i 30-åra, da bilene kom med melkeruter til meieriene. Det var en lettelse og avlastning da melken ble sendt avsted til Trangen ysteri.

★

Tidlig fra høsten av var arbeidet igang borte i tømmerkogene i statens skoger, det ble hugd og lunnet tømmer ut til elvene, hvor fløtingen gikk hver vår nedover elva gjennom fosser og stryk helt til Moastøa. Og hver høst var det rotskogen som ble binæringen, det var årlige tjærebruk borte under fjellsidene, og hver vår med tjæremila gikk far ved dag og natt, og da først kom oppjøret når tjæren var kommet i tønner. Det gikk for det meste ut på byttehandel med bord, bark, tjære, smør og ost. Man måtte ta de hovedsaklige matvarer igjen, slik var det bare i de fattige tjeuårene.

★

Og foreldrene måtte leve på kår, de var bare ikke trygdet i den tid, de greide det bare ikke. De holdt som regel ei ku eller to igjen med forpleining av mat og kårstue. Vi ungene var jo innoom bestefarsstua med en kopp kaffe, kjeks og en tjukkmelkbolle, de var ikke så glups i matveien mere, de var blitt gamle og giktisk.

Det var nok en oppmuntring å få besøk, de ville gjerne man skulle bære inn et vedstange - de trengte det varmt. Det var alltid en omsorg hvordan vi hadde det, om vi hadde mat i huset og om vi frøs og om vi hadde varme klær. Det var jo komoger med senna i man brukte i den tid, og ellers brukte man jo skaller den hardeste vintertiden. Det var jo så lettvindt å slikke skallnebben i vietåvia når man skulle ut på ski.

★

Det var ikke råd å bruke Kandahar og Rottefella i den tid, hvem kunne bruke slik en luksus?

Det var ofte formaninger og omsorg, man måtte være lojal, og ikke lage noe ulykke for familien. Det var jo femtiårsalderen og oppover ungdomsårene som var kunde være vanskelig. Det var ingen opplysning om preventiver som nu i disse dager. Det kunne bli en ulykke og totalforlis, det var jo ikke noe barnebidrag, og morstrygd. De levde i fordømmens verden med opphavet til de store barneflokkene og argumentet var: «Vi har bare fått så mange som Gud har villet».

Og i de dager var det streng religion, det var ofte oppbygelsen på gårdene og losjen vr i virksomhet. Et glass øl var jo sterkt fordømt, dans og feste var jo meget umoralskt og kortstokken tilhørte jo fanden selv. Det var vel fest et par ganger i året i skytterhusene og dans på gårdene på høylåvene til felemusikk, det kunne ikke være store adspredelsen i den tid for ungdommene.

★

Gårdene lå spredt så det var lang vei til skolhuset, det var bare ut i kulte og storm, men skolehusovnen stod alltid rød, det var sprengfyring på vinterdager. Under timene var det disiplin, det skulle være ro som var en selvfølge. Det var ikke mange advarsler å høre fra kateteret, det var

en gjensidig forståelse. Mobbing på skolen eller hjemveien forekom aldri, man visste bare ikke hva det var. Og i hjemmene var det strengt, var vi snille barn fikk vi komme til himmels og fikk vinger, men var vi trollet da kom vondmann og tok oss, slik var lærdommen i den tid. Men på skolen var det trivsel, om sommren drev man friidrett, og om vinteren var det konkurranse på ski og skøyter, det var konkurranse mellom fem skolekretser om Skjoldpokalen. Det var opprusting nede i Tyskland, pengene kom noe mer i omløp ut i 30-årene, det var uro nede i Europa. Radioen var kommet til bygda, man hørte nyheter.

Oppe i bygda var det ofte uro i det politiske liv, det ble stor kampanje fra Samfunnspartiet selv om de fleste tilhørte arbeiderpartiet. Nygårdsvoll var jo kommet til makten med mottoet: Hele folket i arbeid. Det ble vare ikke slik, det var arbeidsløshet og ikke penger i omløp til langt ut i 30-årene. Hitler var kommet til makten med sin krigsopprustning som ble forgudet av hele det tyske folk, han gav dem penger og mat. Men her tillands merket man svært lite til oppsving i økonomien, det var satt igang nødsarbeide som veiarbeide og skogsdrift med hesten, sleden og fallvogna. I de senere år kom bilen til bygda med gruslesing hele sommeren igjennom.

★

Og slik gikk livet der oppe i bygda med bondens kamp for tilværelsen. Det var vel forståelig med diskusjoner og politisk virksomhet i de årene.

Det nye Samfundspartiet ble dannet og var meget populært en tid før krigen og invasjonen i 1940. Det ble en iherdig virksomhet og kampanje fra partiet som man hørte om, folk var radikale de freste som katta med heftige diskusjoner bare så fråden og skumspruten stod omkring dem. Det gikk bilruter med tilhengere av Samfundspartiet rundt om i fylket til møter og agitativsaktivitet. Men arbeidspartiet og Nygårdsvoll-tilhengere var ikke til å rokke. Samfundsp. tilhengerne ble kalt for politiske alvvikere og nasislter, de trodde bare på gode løfter og omveltning til en nyere og bedre tid. Men det ble bare en totalfeilet politikk dengang som ellers helt opp til den nyere tid, de ble bare flau og forlegne over sin enfoldighet. Det ble helt stille og ingen kampanje for partiet etter den tyske okkupasjonen av landet, det var bare Hitlers diktatur og hans tortur, fengsling og dødsstraffer de snakket om.

Men i bygda fra 38 og utover kom nok en bedring for folk og krøtter. Pengene var jo mere i omløp, veiene var forbedret og bilene var kommet til bygda, folket var i arbeide. Fra 39 kom det elektriske lyset til bygda, parafinlampen og talglyset forsvant som dugg for sol, det ble sollys både ute og inne, det ble varme og kokestrøm. Under lypæra satt mormor og drøme om parafinlampa, lyset fra barndommens tid som forsvant.

Men nede i Europa var det ikke noe lyst, en ild var tendt som ikke var til å slukke. Vi var kommet inn i det Herrens uår 1940, et ragnarokk var igang som ingen makt kunne stoppe. De fem mørke og triste årene var begynt.